

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 8.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.6>

УДК 001.89:330.1:378.147

В. В. Гоблик,

*д. е. н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-3491>

Т. Д. Щербан,

*д. психол. н., професор, професор кафедри психології,
Мукачівський державний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3702-8029>

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО АСПІРАНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

V. Hoblyk,

*Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting,
Taxation and Marketing, Mukachevo State University*

T. Shcherban,

*Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Psychology,
Mukachevo State University*

RESEARCH METHODS IN ECONOMICS: FROM THEORY TO DOCTORAL PRACTICE

У статті розглянуто методи наукового дослідження в економіці, їхню класифікацію та застосування в аспірантських наукових роботах. Окрема увага приділена сучасним тенденціям методології у контексті цифровізації, воєнного стану та трансформації освітньої та наукової системи України. Запропоновано систематизацію методів дослідження за рівнями, цілями, типами та їх прикладним значенням. Проведено порівняльний аналіз практики застосування методів у дисертаційних дослідженнях аспірантів спеціальності «Економіка» та «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Визначено типові методологічні помилки аспірантів та надано практичні рекомендації щодо вибору адекватних методів дослідження з урахуванням сучасних викликів. Матеріал може бути використаний як методичний орієнтир для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, наукових керівників і викладачів курсів «Методологія наукових досліджень» в економічній сфері.

This article explores the theoretical and practical foundations of research methods in the field of economics, with a specific emphasis on their application within doctoral studies. The aim of the study is to systematize and compare the main research methods used in economic sciences, and to offer practical recommendations for postgraduate students. The article presents a detailed classification of research methods according to purpose, level of abstraction, type of data, and analytical tools. The impact of modern challenges—particularly digital transformation and the martial law conditions in Ukraine—is analyzed in the context of academic research development. Based on a review of dissertation practices in the specialty 051,076 at Mukachevo State University, the study identifies common trends and mistakes in methodological approaches adopted by PhD students. The paper also outlines the methodological difficulties faced by early-stage researchers and provides guidance for improving the quality of scientific research. Special attention is paid to the integration of traditional methods (induction, deduction, modeling, statistical analysis) with innovative

approaches such as big data analysis, system dynamics, and computational modeling. Tables and diagrams are included to support the systematization of research tools. The article aims to contribute to the development of methodological literacy among postgraduate students, improve academic supervision practices, and raise the overall quality of dissertation research in Ukraine's economic science sector. The findings can be useful for doctoral students, scientific supervisors, and university educators teaching research methodology in economics and related disciplines. Furthermore, the paper emphasizes the importance of methodological awareness in shaping the academic culture of research institutions and promoting evidence-based decision-making in economic policy.

Ключові слова: *методологія, наукове дослідження, економіка, аспірантура, методи аналізу, дисертація.*

Keywords: *methodology, scientific research, economics, PhD studies, methods of analysis, dissertation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна наука вимагає не лише ґрунтовних знань у предметній галузі, а й методологічної грамотності. Наукове дослідження в соціально-економічних науках — це системна діяльність, спрямована на здобуття нового знання, пояснення економічних процесів і соціальних явищ, а також розроблення практичних рекомендацій. У сучасних умовах зростає значення методологічної грамотності здобувачів третього рівня вищої освіти. Вибір методів дослідження визначає глибину, обґрунтованість і наукову новизну результатів [2]. Проте аспіранти нерідко стикаються з труднощами у виборі адекватного методологічного інструментарію. Саме тому актуальним є систематизований огляд методів дослідження, що застосовуються в соціально-економічному дискурсі, з орієнтацією на потреби молодих вчених [3].

У соціально-економічних науках метод є не просто інструментом, а осередком логіки дослідження, засобом здобуття наукової новизни та практичної цінності результатів [5]. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з двома чинниками. По-перше, підготовка наукових кадрів в Україні відбувається в умовах воєнного стану, що обмежує доступ до джерел та польових досліджень, ускладнює наукову комунікацію [6]. По-друге, цифровізація освіти і науки відкриває нові можливості, зокрема застосування великих даних (*big data*), платформ дистанційного аналізу та інструментів штучного інтелекту в економічних дослідженнях [4].

Відповідно, перед аспірантами постає виклик: як обрати оптимальний метод дослідження, що відповідає меті, обмеженим ресурсам та новим умовам академічної праці. В цьому контексті необхідним є ґрунтовний огляд наявних методів, їх систематизація та критичне осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічного забезпечення наукової діяльності є предметом численних наукових розвідок. Так, Мачерет [5] вважає, що метод — це серцевина наукового пошуку, яка поєднує ціль, об'єкт і логіку дослідження. Гальчинський [2] наголошує на важливості економічної логіки у виборі методів. Згідно із західною традицією, Портер [9] розглядає методи як інструмент досягнення конкурентної переваги у дослідженнях, орієнтованих на результат. Проблеми методології наукових досліджень висвітлювались у працях Г. Мачерета, С. Коваленка, І. Назаренка, В. Саврука та інших. Українські науковці, зокрема Гальчинський Ю., Білоусова О., Мунін Г., розглядали прикладні аспекти застосування методів у сфері економіки. У контексті підготовки аспірантів значний внесок зробили автори навчальних курсів з методології наукової роботи: А. А. Герасимчук, І. М. Міхеєва, О. С. Гладун. Проте недостатньо уваги приділяється цілісному порівняльному аналізу методів саме у зв'язку з підготовкою дисертацій у галузі соціально-економічних наук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка методологічної основи для аспірантів економічних спеціальностей шляхом систематизації та порівняльного аналізу наукових методів, що застосовуються у PhD-дисертаціях. У межах дослідження передбачено класифікацію основних методів економічної науки, аналіз методологічних підходів, використаних у дисертаційних роботах Мукачівського державного університету, а також визначення впливу цифровізації та умов воєнного стану на вибір дослідницьких інструментів. На основі отриманих результатів сформульовано практичні рекомендації щодо оптимального використання методів у підготовці дисертаційних досліджень аспірантів. Методи дослідження охоплюють аналіз наукової літератури, типологізацію, контент-аналіз дисертацій, системний підхід та SWOT-аналіз умов підготовки дисертаційних робіт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під методологією наукового дослідження розуміється сукупність принципів, прийомів та методів, які застосовуються для здобуття достовірного знання про об'єкт дослідження [7]. Згідно з загальноприйнятою класифікацією, методи поділяються на: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування), спеціальні (економіко-математичне моделювання, статистичний аналіз) та емпіричні (опитування, спостереження, експеримент) [2]. У соціально-економічних науках важливе місце займає комбінування кількісних і якісних методів (mixed methods), а також врахування міждисциплінарності, що дозволяє краще розкривати складні економічні явища [4]. В умовах цифровізації освіти і науки активно використовуються методи обробки великих даних (Big Data), алгоритми машинного навчання, а також спеціалізовані платформи для аналізу даних [4]. Сучасні інструменти програмування, зокрема мова Python, є ключовими для обробки, аналізу та візуалізації даних [8; 10]. Використання цих інструментів дозволяє здійснювати глибокий аналіз складних економічних процесів та розробляти інноваційні підходи до управління.

Методи наукового пізнання відіграють ключову роль у дослідницькій діяльності з кількох причин. По-перше, вони дозволяють уникати суб'єктивізму, упереджених суджень та інтуїтивних припущень. Ґрунтуючись на логіці, доказовості, експерименті або спостереженні, методи забезпечують отримання перевірених і верифікованих знань, які можна відтворити в інших дослідженнях, що гарантує об'єктивність і наукову достовірність результатів. По-друге, будь-яке наукове дослідження має будуватися за певним алгоритмом: постановка проблеми, формулювання гіпотези, збір і аналіз даних, інтерпретація результатів. Використання наукових методів дозволяє чітко організувати цей процес, уникнути хаотичного підходу та забезпечити системність, формуючи структуру і логіку дослідження. По-третє, залежно від мети роботи, методи наукового пізнання допомагають обрати відповідні техніки збору та аналізу даних — анкетування, інтерв'ю, економіко-математичне моделювання, аналіз статистичних рядів тощо, що підвищує точність і релевантність результатів. Крім того, стандартизовані методи роблять можливим порівняння результатів досліджень, проведених у різних умовах, країнах чи часових періодах, створюючи підґрунтя для формування нових концепцій, закономірностей і теорій або уточнення вже наявних. Особливо у соціально-економічних науках методи пізнання мають прикладне значення: вони дозволяють виявляти причини соціально-економічних явищ, прогнозувати тенденції, розробляти ефективні стратегії управління, що безпосередньо впливає на розвиток суспільства та підвищує ефективність ухвалення практичних рішень. Таким чином, методи наукового пізнання є основою формування надійних і обґрунтованих висновків, які сприяють розвитку науки й суспільства в цілому.

На основі аналізу літератури та наукових джерел Базилевича та Квасниці [3] запропоновано авторську класифікацію методів дослідження у соціально-економічних науках (табл. 1).

Таблиця 1. Авторська систематизація методів наукового дослідження у соціально-економічних науках

Група методів	Приклади методів	Сфера застосування
Загальнонаукові	Аналіз, синтез, аналогія	Теоретичні дослідження, огляди
Кількісні методи	Статистика, економетрика	Емпіричні дослідження, прогнозування
Якісні методи	Інтерв'ю, фокус-групи	Соціологічні аспекти економіки
Цифрові методи	Data mining, big data, Google Trends	Економіка цифрових ринків
Візуалізаційно-аналітичні	GIS, Tableau, Power BI	Регіональні дослідження, просторовий аналіз

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Як видно з наведеної систематизації, сучасний інструментарій досліджень охоплює як класичні теоретичні методи, так і новітні цифрові технології, що дозволяє забезпечити комплексний аналіз економічних явищ.

Враховуючи ключову роль методів наукового пізнання у забезпеченні об'єктивності, системності та практичної значущості результатів, доцільним є розгляд конкретних прикладів їх використання в реальних дисертаційних дослідженнях. Такий аналіз дозволяє простежити, які підходи домінують у сучасній економічній науці на рівні підготовки докторів філософії та як зовнішні умови впливають на вибір дослідницьких інструментів.

З метою оцінки того, як зазначені методи реалізуються на практиці, було проведено контент-аналіз дисертацій Мукачівського державного університету. Мукачівський державний університет (МДУ) є провідним закладом вищої освіти Західної України, що активно розвиває науково-дослідну роботу в галузі економіки. Спеціальності 051та 076 є одними з найпопулярніших серед аспірантів. За останні чотири років у МДУ було захищено біля 20 дисертацій, у яких було застосовано різні методи наукового дослідження, що відображає різноманітність методологічних підходів.

У 2021–2024 рр. в Мукачівському державному університеті було захищено 18 PhD-дисертації за економічними спеціальностями. Проведено контент-аналіз анотацій та текстів дисертацій. Результати подано в таблиці 2.

Таблиця 2. Частотність використання методів дослідження у PhD-дисертаціях МДУ (2021–2024 рр.)

Метод дослідження	Частота згадування	Частка від загальної кількості (%)
Аналіз, синтез	18	100%
Економіко-математичне моделювання	11	61,1%
Статистичний аналіз	15	83,33%
SWOT/PEST-аналіз	10	55,55%
Інтерв'ю/опитування	5	27,77%
Елементи GIS, Tableau	2	11.11%

Джерело: сформовано автором на основі контент-аналізу анотацій та текстів дисертацій аспірантів

Результати аналізу свідчать про стійку тенденцію до активного використання статистичних методів та економіко-математичного моделювання, а також поступове впровадження цифрових інструментів.

Для порівняння результатів університетських досліджень із загальноукраїнським досвідом було здійснено аналіз дисертацій у сфері економіки за 2020–2024 рр.

Таблиця 3. Частота використання методів дослідження в економічних PhD-дисертаціях в Україні (2021–2024 рр.)

Метод дослідження	Частка застосування, %	Приклади тем дисертацій
SWOT-аналіз	74%	«Стратегічний розвиток підприємств регіону»
Економіко-математичне моделювання	52%	«Прогнозування ринку праці»
Експертне опитування	47%	«Управління інноваційною діяльністю на підприємствах»
Статистичний аналіз	89%	Майже у всіх дисертаціях
Монографічний метод	100%	Базовий у кожному дослідженні
Аналіз регресії/кореляції	43%	«Вплив зовнішньої торгівлі на зростання ВВП»
Просторовий аналіз (GIS)	6%	«Регіональна диспропорція розвитку туризму»

Джерело: сформовано автором на основі аналізу дисертацій у сфері економіки

Отримані дані свідчать про збереження провідних позицій монографічного методу та статистичного аналізу, при цьому рівень використання просторового аналізу залишається низьким. Разом з тим, у

процесі аналізу було виявлено низку методологічних проблем, які узагальнено у наступній таблиці. Це свідчить про їхню універсальність і визнання в академічному середовищі. Водночас низький рівень застосування просторового аналізу (GIS) вказує на потенціал для розширення інструментарію майбутніх досліджень. Однак ефективність методів напряду залежить від їх коректного добору, що часто стає слабким місцем у дисертаційних роботах. Разом з тим, у процесі аналізу було виявлено низку методологічних проблем, які узагальнено у наступній таблиці.

Таблиця 4. Типові помилки у виборі методів дослідження

Помилка	Опис	Наслідки
Невідповідність мети і методів	Вибір методів, що не відповідають завданням дослідження	Втрата релевантності результатів
Використання застарілих інструментів	Відсутність новітніх цифрових технологій	Низька ефективність, застарілі висновки
Переважання описових методів	Відсутність кількісної верифікації гіпотез	Невідповідність академічним стандартам
Механічне копіювання	Копіювання без адаптації	Втрата оригінальності, формалізм

Джерело: сформовано автором на основі проведеного аналізу дисертацій

Як видно, найпоширенішими помилками є невідповідність обраних методів цілям дослідження, надмірне використання описових підходів та ігнорування сучасних цифрових технологій. Для уникнення цих помилок пропонується дотримуватися рекомендацій провідних методологів, які наголошують на важливості поєднання якісних і кількісних методів у соціально-економічних дослідженнях [1; 3]. Зокрема, аспірантам рекомендується опановувати сучасні цифрові технології, такі як мови програмування Python [8], R, JASP, а також інструменти візуалізації даних [10]. В умовах воєнного стану особливу увагу слід приділяти обмеженням у доступі до інформації, безпеці збору даних та активному використанню відкритих цифрових ресурсів [6].

Вибір дослідницьких методів має ґрунтуватися на чіткому узгодженні з метою, предметом та об'єктом дослідження. Рекомендується застосовувати комплексний підхід, поєднуючи традиційні класичні методи з сучасними цифровими інструментами, що підвищує наукову достовірність і глибину аналізу. Дисертантам у своїх дослідженнях варто враховувати такі аспекти:

1. Особливості досліджень в умовах воєнного стану. Необхідно брати до уваги обмежений доступ до інформаційних ресурсів та забезпечувати безпеку під час збору даних. Ефективним є використання відкритих цифрових платформ, таких як R, JASP, Google Trends, OpenStreetMap, що дозволяють здійснювати дистанційний аналіз.

2. Чіткість формулювання дослідницьких завдань. Мета, завдання та гіпотези дослідження мають бути сформульовані однозначно і зрозуміло для забезпечення логічної послідовності наукової роботи. Вибрані методи повинні відповідати цим складовим.

3. Застосування комплексного підходу в методології. Рекомендується поєднувати якісні та кількісні методи для більш глибокого аналізу економічних явищ, що дозволяє врахувати різні аспекти об'єкта дослідження.

4. Освоєння цифрових технологій. Аспірантам слід активно опановувати сучасні інструменти, такі як Python, R та засоби візуалізації даних, що підвищить ефективність аналізу великих обсягів інформації.

5. Консультації з методологами та фахівцями з програмного забезпечення. Регулярне звернення до експертів допоможе уникнути типових помилок та оптимізувати вибір дослідницьких інструментів.

З урахуванням вищезазначених рекомендацій важливо звернути увагу аспірантів, науково-педагогічних працівників, наукову спільноту на ключові напрями розвитку методології наукових досліджень, що формують сучасну академічну парадигму.

- Досвід роботи наукових установ у кризових умовах, таких як пандемія COVID-19 чи воєнний стан, підкреслює необхідність адаптації методів до обмежених ресурсів, дистанційної комунікації та соціальної

нестабільності. Зокрема, у дослідженнях [11; 12] висвітлено особливості організації освітнього процесу та вплив громадської думки в кризові періоди, що впливає на збір та інтерпретацію соціально-економічних даних.

- Інтеграція сучасних інформаційних технологій, зокрема методів обробки великих даних (Big Data) і машинного навчання, розширює методологічні можливості і підвищує якість досліджень.

- Міждисциплінарний підхід забезпечує глибоке й всебічне осмислення соціальних, економічних і природничих феноменів, поєднуючи знання з різних наук.

- Удосконалення і демократизація методів дослідження полягають у створенні доступних і надійних інструментів, що розширюють коло дослідників і сферу застосування.

- Етичні засади, зокрема захист персональних даних і конфіденційність, залишаються невід'ємною складовою сучасної наукової практики.

Нарешті, методологічні підходи повинні відповідати глобальним викликам — глобалізації, кліматичним змінам та технологічному розвитку, вимагаючи формування інноваційних і гнучких стратегій наукового пізнання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У статті здійснено ґрунтовне дослідження методів наукового пізнання, що застосовуються в економічних науках, з акцентом на їх класифікацію, еволюцію та актуальність у контексті сучасних викликів, таких як цифровізація, воєнний стан та глобалізація наукових процесів. Узагальнено теоретичні підходи до систематизації методів дослідження за різними критеріями: рівнем абстракції, джерелом даних, метою, характером пізнання та інструментальними засобами.

Проведений порівняльний аналіз показав, що ефективність дослідження значною мірою залежить від адекватності вибору методів, їх комбінації та логічної узгодженості з метою та завданнями дисертаційного дослідження. Особливу увагу приділено інтеграції кількісних і якісних

методів, а також використанню сучасних цифрових інструментів, зокрема машинного навчання, BigData та програмно-аналітичних платформ.

Досвід застосування методів наукового дослідження у дисертаціях з економіки в Мукачівському державному університеті свідчить про поступове розширення методологічного арсеналу аспірантів, зростання ролі міждисциплінарних підходів та активізацію практико-орієнтованих досліджень. Разом з тим виявлено потребу у підвищенні методологічної підготовки здобувачів та забезпеченні наукового супроводу при виборі методів дослідження.

За результатами аналізу запропоновано практичні рекомендації для аспірантів, зокрема щодо етапності формування методології дослідження, поєднання традиційних і цифрових методів, дотримання логіко-сміслової структури роботи. Отримані висновки мають прикладне значення для удосконалення підготовки наукових кадрів, формування наукової культури та забезпечення високого рівня якості економічних дисертацій.

Література

1. Білоусова О. Методологія наукових досліджень в економіці. Київ: Видавництво КНЕУ, 2019. 312 с.
2. Гальчинський Ю. Методологія економічних досліджень: теорія і практика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 280 с.
3. Квасниця І. Методологія соціально-економічних досліджень. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 256 с.
4. Кузьмін О. Міждисциплінарні підходи в соціально-економічних дослідженнях. *Економічний часопис-XXI*, 2019, т. 172, № 6, с. 22-29.
5. Мачерет Г. Методологія наукового дослідження. Харків: Наукова думка, 2018. 198 с.
6. Міхеєва І. М. Методологія наукових досліджень. Київ: Вища школа, 2018. 240 с.

7. Сухомлин В. Основи методології наукових досліджень. Київ: Видавництво КНУ імені Т. Шевченка, 2020. 276 с.
8. McKinney W. Python for data analysis: Data wrangling with pandas, NumPy, and IPython. 2nd ed. Sebastopol, CA: O'Reilly Media, 2018. 544 p.
9. Porter M. E. Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors. New York: Free Press, 2004. 396 p.
10. Wickham H. ggplot2: Elegant graphics for data analysis. Cham: Springer, 2016. 260 p.
11. Щербан Т. Д., Гоблик В. В. 2022 у дзеркалі громадської думки: монографія. Мукачево: РВВ МДУ, 2024. 180 с.
12. Гоблик В. В., Щербан Т. Д. Дистанційна освіта в умовах екстремальної ситуації (на прикладі самоізоляції: березень–травень 2020 року): наукове видання. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. 152 с.

References

1. Bilousova, O. (2019), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen v ekonomitsi* [Methodology of scientific research in economics], Vydavnytstvo KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Halchynskyi, Yu. (2017), *Metodolohiia ekonomichnykh doslidzhen: teoriia i praktyka* [Methodology of economic research: theory and practice], LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
3. Kvasnytsia, I. (2018), *Metodolohiia sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen* [Methodology of socio-economic research], LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
4. Kuzmin, O. (2019), “Interdisciplinary approaches in socio-economic research”, *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, vol. 172, no. 6, pp. 22-29.
5. Macheret, H. (2018), *Metodolohiia naukovoho doslidzhennia* [Methodology of scientific research], Naukova dumka, Kharkiv, Ukraine.
6. Mikhieieva, I.M. (2018), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology of scientific research], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.

7. Sukhomlyn, V. (2020), *Osnovy metodolohii naukovykh doslidzhen* [Fundamentals of research methodology], Vydavnytstvo KNU imeni T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine.
8. McKinney, W. (2018), *Python for data analysis: Data wrangling with pandas, NumPy, and IPython*, 2nd ed, O'Reilly Media, Sebastopol, CA, USA.
9. Porter, M.E. (2004), *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*, Free Press, New York, USA.
10. Wickham, H. (2016), *ggplot2: Elegant graphics for data analysis*, Springer, Cham, Switzerland.
11. Shcherban, T.D. and Hoblyk, V.V. (2024), *2022 u dzerkali hromadskoi dumky: monohrafiia* [2022 in the mirror of public opinion: monograph], RVV MDU, Mukachevo, Ukraine.
12. Hoblyk, V.V. and Shcherban, T.D. (2020), *Dystantsiina osvita v umovakh ekstremalnoi sytuatsii (na prykladi samoizoliatsii: berezen–traven 2020 roku): naukove vydannia* [Distance education in extreme situations (case of self-isolation: March–May 2020): scientific publication], RVV MDU, Mukachevo, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2025 р.